

GİRİŞ

Müasir qloballaşan dünyada informasiyanın yüksək sürətlə istehsalı, emalı, yayılması, informasiya texnologiyaları və kommunikasiya vasitələrinin, elektron kitabxanaların yüksək sürətlə həcmnin artması, faktoqrafik və bibliografik məlumat bazalarının inkişafı və təkmilləşdirilməsi kimi xarakterizə olunan yeni informasiya mərhələsinə daxil olur.

Texnoloji vasitələrin əsasında informasiyalaşdırılmış dünya informasiya sistemi durur. İnsan həyatında informasiyanın rolunun artması sahəsindəki dəyişikliklər özünü “informasiya cəmiyyəti” termininin yüksək sürətlə yayılmasında göstərir. Bu gün informasiya - əsas sərvətlərdən biri kimi qəbul edilir. Belə bir təşəbbüs meydana çıxır ki, informasiya istehsalının səmərəli informasiya mexanizmini, informasiya xaosu ilə əvəz etmək olar. İlk dəfə olaraq belə bir təsvir 1973-cü ildə Almaniyada “Dünya 2000-ci ildə” adı altında söylənmişdir. Qeyd etmək lazımdır ki, müasir informasiya sistemləri təkcə informasiya axınının öhdəsindən gəlmir, kifayət qədər onu hərtərəfli özündə əks etdirə bilir.

Informasiya cəmiyyətində informasiya seli ilə keyfiyyətli işləməyi bacaran, informasiya quruculuğunu uğurla istiqamətləndirməyi ba-

caran vasitələr seçilməlidir. İnformasiya və kommunikasiya texnologiyalarının cəmiyyətin informasiya quruculuğuna əsaslı təsir göstərməsi müasir dövrdə daha da intensivləşmişdir. Cəmiyyətin informasiyalaşdırılmasında digər sosial qurumlarla yanaşı, kitabxanalarda yeni kitabxana-informasiya texnologiyalarının tətbiqi, kitabxana-biblioqrafiya proseslərinin avtomatlaşdırılması, ənənəvi kataloq və kartoçkaların elektron formaya keçirilməsi zərurətini yaratmışdır. Müasir Azərbaycan kitabxanalarında artıq bu proseslər başlamış, kitabxanaların biblioqrafik fəaliyyət prosesləri ənənəvi formalara yanaşı, avtomatlaşdırılmış idarəetmə sistemlərinə də malikdirlər.

Kurs üzrə ümumi göstəriş

Müasir Azərbaycan cəmiyyətində gedən bu əsaslı dəyişiklərlə əlaqədar olaraq Bakı Dövlət Universitetinin Kitabxanaçılıq-informasiya fakültəsində son illərdə həyata keçirilən islahatlarla, yeniliklərlə əlaqədar, müasir dövrün tələblərinə cavab verən, informasiya-kommunikasiya texnologiyalarının tətbiqinə əsaslanan yeni-yeni elmi fənnlərin tədrisi qərara alınmışdır. “Kitabxanaçılıq-informasiya” fakültəsində tədris edilən “Ümumi biblioqrafiyaşünaslıq”

ixtisas fənninin nəzəri müddəalarına əsaslanan “Biblioqrafik evristika” kursunun müstəqil fənn kimi tədris edilməsi məqsədəuyğun hesab edilmişdir.

Biblioqrafik fəaliyyətin ilkin əsası informasiya axtarışı ilə başlayır. Biblioqrafik fəaliyyət, onun nəzəri və təcrübi problemləri Kitabxanaçılıq-informasiya fakültəsinin bakalavr pilləsində “Ümumi biblioqrafiyaşünaslıq” fənni vasitəsilə tələbələrə öyrədilir. Müasir Biblioqrafiyaşünaslıq elminin vacib və aktual sahələrindən biri olan “Biblioqrafik evristika” fənni Kitabxanaçılıq-informasiya fakültəsində bakalavr hazırlığında tədris ediləcəkdir. Biblioqrafiyaşünaslığın nəzəri məsələlərində bir bölmə olan “Biblioqrafik axtarış” informasiya proseslərinin müasir sürətli və mürəkkəb şəraitində cəmiyyətin informasiyalaşdırılmasında mühüm rol oynayır.

“Biblioqrafik evristika” fənnini öyrənməklə tələbələr “evristika” anlayışının hərfi mənası, fənnin tədrisinin məqsəd və vəzifələri, məzmunu, digər elmlərlə qarşılıqlı əlaqəsi, biblioqrafik evristikanın nəzəri məsələləri, informasiya axtarışının məqsəd və növləri, informasiya axtarışının metodları, informasiya axtarışı prosesi-nə qoyulan ümumi tələblər haqqında ətraflı təsəvvür əldə edə bilirlər. Tələbələr eyni zaman-

da fənni öyrənərkən biblioqrafik axtarışda əsas olan kitabxana-biblioqrafiya biliklərinin əhəmiyyəti, informasiya axtarışında ilkin mənbələrlə yanaşı, ikinci dərəcəli biblioqrafik informasiya mənbələri – xüsusilə, dövlət biblioqrafiya orqanı nəşrləri, biblioqrafiyanın biblioqrafiyası kimi biblioqrafik informasiya vəsaitləri ilə daha yaxından və ətraflı tanış olaçaqlar.

Bakı Dövlət Universitetinin Kitabxanaçılıq-informasiya fakültəsinin bakalavr hazırlığında tədris olunan “Biblioqrafik evristika” fənni - mühazirə və seminar məşğələləri formasında tədris olunur və imtahanla nəticələnir.

Kursun ümumi həcmi 60 saatdır. O, cümlədən mühazirə 30 saat, seminar məşğələsi 30 saat tədris olunur. Fənn fakültənin əyani şöbəsində tədris edilir.

“Biblioqrafik evristika” fənnini tələbələrin müstəqil mənimsəməsi üçün metodik vəsaitdə kurs üzrə tövsiyə olunan əsas və əlavə ədəbiyyatın siyahısı verilmişdir. Kurs üzrə dərslik və dərs vəsaiti olmadığından, fənnin öyrənilməsi zamanı təqdim edilən ədəbiyyatdan istifadə olunması məsləhətdir.

Tövsiyə olunan ədəbiyyat
Əsas ədəbiyyat
Azərbaycan dilində

1. “Kitabxana işi haqqında” Azərbaycan Respublikasının Qanunu // Kitabxanaşünaslıq və bibliografiya:Elmi-nəzəri və təcrübi jurnal.- B.,1999.-№1.-S.3-16.
2. Əliyev Z.H.Ümumi bibliografiyaşünaslıq:Dərs vəsəti.-BUN.-2001.-144s.
3. Əliyev Z.H. Bibliografik informasiya və onun elmi mahiyyəti //Kitabxanaşünaslıq və bibliografiya.-1998.-№1.-S.17-25.
- 5.Əliyev Z.H., Məmmədov Ə.M. Bibliografik işin kompüterləşdirilməsinin nəzəri və praktiki əhəmiyyəti // Kitabxanaşünaslıq və bibliografiya.-1998.-№2.-S.63-69.
6. Xələfov A.A.,Qurbanov A.İ. Kitabxanaların komptüterləşdirilməsinin əsasları: Dərslik.- B.,BUN.-2007.-200s.
- 7.Xələfov A.A., Hüseynova A.S. Elektron kataloqun əhəmiyyəti və təşkili prinsipləri //Bakı Universitetinin Xəbərləri (humanitar elmlər seriyası).- 2004.-№4.-S.288-290.
- 8.İsmayılov N.İ. Azərbaycan bibliografiyasının bibliografiyası.-B.,2003.-112s.
9. Vəzirova R.Ə. Elektron bibliografik məlumat bazası SBA-nın əsas tərkib hissəsidir

//Kitabxanaşünaslıq və biblioqrafiya: elmi-nəzəri və təcürbi jurnal.-B.:BUN.,2007.-№2.-S.76-86.

Rus dilində

10. Берков П.Н. Библиографическая информационная эвристика.-М.:РОУ,1992.-162с.
11. Гречхин А.А. Библиографическая эвристика.-М.:1984.-48с.
12. Корщунув О.П. Библиографоведение.-Общий курс.:Учебник.-М.,1990.-232с.
13. Мотрененко И.Л. Традиционные и электронные каталоги: дифференцированный подход// Библиография.- 2001.- №2.-С.59-67.
14. Никитин П.И. Информационно-поисковые системы.-М., 2002.-76с.
15. Степанов И.К. Библиографический поиск в Интернете // Библиография.-1998., № 1.
16. Нещерет М.Ю. Библиографический поиск: эволюция и современность.-СПб.:Профессия,2010.-256с.

Мəşğələ mövzuları

Fənn üzrə semestr ərzində on beş məşğələ dərsləri keçirilir. Hər bir məşğələ dərsinin keçirilməsinin əsas məqsədi müvafiq fənn üzrə əsas mövzuların tələbələr tərəfindən daha də

rindən mənimsənilməsi və tövsiyə olunan ədəbiyyatdan istifadə etməklə kursu mənimsəməsidir. Kursun tədrisi zamanı aşağıdakı məşğələ mövzuları təqdim edilir:

1. Evristika anlayışı, biblioqrafik evristika haqqında;
2. Müasir dövrdə biblioqrafik evristikanın əhəmiyyəti;
3. Biblioqrafik evristikanın nəzəri məsələləri;
4. İnformasiya axtarışının məqsəd və növləri;
5. İnformasiya axtarışının metodları;
6. İnformasiya axtarışı prosesinə qoyulan ümumi tələblər;
7. İnformasiya axtarışında kitabxana –biblioqrafiya biliyinin vacibliyi;
8. Kitabxananın soraq-biblioqrafik nəşrlər fondu biblioqrafik informasiya axtarışında;
9. Kitabxananın soraq-biblioqrafik nəşrlər fondu biblioqrafik informasiya axtarışında;
10. Dövlət biblioqrafik göstəriciləri informasiya axtarış sistemində;
11. Biblioqrafiyanın biblioqrafiyası informasiya axtarışı sistemində;

12. İnformasiya – kommunikasiya texnologiyalarının biblioqrafik fəaliyyət proseslərinə tətbiqi;

13. Elektron kataloq - SBA-nın tərkib hissəsi kimi fərqli cəhətləri.

14. Elektron biblioqrafik məlumat bazası axtarış mənbəyi kimi;

15. Respublika kitabxanalarında elektron kataloqların axtarış sistemi kimi üstünlükləri;

1. “Evrastika” anlayışı, biblioqrafik evrastika haqqında

“Evrastika” anlayışının hərfi mənasını tələbələrə izah edərkən hər şeydən əvvəl biblioqrafik axtarışın biblioqrafik fəaliyyətin ilkin əsası olduğunu qeyd etmək lazımdır. Biblioqrafik fəaliyyətdə biblioqrafik evrastika və biblioqrafik axtarış terminləri arasında uyğunluq və fərqli cəhətləri haqqında ətraflı məlumat vermək. Biblioqrafik axtarış biblioqrafik fəaliyyətin ilkin əsası olduğunu faktiki materiallar əsasında şərh etmək.

Biblioqrafik fəaliyyət proseslərində istifadə edilən əsas biblioqrafik axtarış anlayışları. Biblioqrafik evrastikaya dair nəzəri ədəbiyyat. Biblioqrafik evrastikanın inkişaf mərhələləri. Evrastikanın daha çox yaxın və

əlaqəli olduğu elm və bilik sahələri. Evristikanın psixologiya, fiziologiya, kibernetika ilə qarşılıqlı əlaqəsi. Biblioqrafik evristikanın Biblioqrafiyaşünaslığın vacib və aktual bir sahəsi kimi biblioqrafik fəaliyyət proseslərində rolu və əhəmiyyəti qeyd edilməlidir.

Evrastika - yunan sözü olan “Evrastika” sözüdür – axtarıram, açırım mənalarda işlənir. Evristika elmin əl sahəsidir ki, bilik sahələrini, yaradıcılıq proseslərini, insan tərəkürünün düşünlməsi problemlərini öyrənir. Evristika – psixologiya, fiziologiya, kibernetika və digər elmlərlə əlaqədar olsa da özü müstəqil bir elm kimi formalaşmışdır.

Biblioqrafik evristika - ümumi elmlər sisteminde inkişaf etmiş Biblioqrafiya, Biblioqrafiyaşünaslığın vacib və aktuəl sahələrindən biridir. Biblioqrafik evristika informasiya proseslərinin müasir sürətli və mürəkkəb şəraitində cəmiyyətdə mühüm rol oynayır. Biblioqrafik evristikaya dair müxtəlif istiqamətli elmi məqalələr, monoqrafiyalar yazılıb nəşr edilsə də bu sahədə uğurlu nəticələr olmamışdır. Biblioqrafik evristikaya dair ilk uğurlu və sanballı əsərlərin müəllifləri olan P.N.Berkov və A.İ.Çernovun fəaliyyətini xüsusi qeyd etmək lazımdır. P.N Berkovun “Biblioqrafik evristika. Biblioqrafik axtarışın nəzəriyyə və metodikası”

(M.,1960) – bu sahəyə dair fundamental əsərdir. Bu əsərin nəşrindən uzun bir müddət keçmişdir. Bu müddət ərzində biblioqrafik evristikanın inkişafında keyfiyyət dəyişikliyi baş vermiş, yeni uğurlar qazanılmışdır. Bu sahədə A.İ.Çernovun “İnformasiya axtarış nəzəriyyəsinə giriş” (M.,1975) biblioqrafik evristikaya həsr edilmiş ən mükəmməl əsərlərdən hesab edilir. Çox təssüf ki, biblioqrafiyaşünas O.P. Korşunovun müəllifi olduğu “Biblioqrafiyaşünaslıq” (M.,1991) dərslində biblioqrafik evristikaya az yer ayrılmışdır. Hansı ki, bu dərsləkdən Kitabxanaçılıq-informasiya ixtisası ilə yanaşı, Kitabşünaslıq üzrə ixtisaslaşan tələbələr də istifadə edirlər. Biblioqrafik evristika haqqında ən mükəmməl əsər nəzəriyyəçi alim A.A.Qreçixinin müəllifi olduğu “Biblioqrafik evristika” əsəridir. Tədqiqat xarakterli bu əsər 1984-cü ildə Moskvada nəşr edilmişdir. “Biblioqrafik evristika” əsərinə istinad edərək biblioqrafik evristikanın tarixi, formalaşdırılması, nəzəri məsələləri, informasiya axtarışının məqsədi və növləri barədə tələbələrə ətraflı məlumat vermək lazımdır.

Ədəbiyyat

1. Берков П.Н. Библиографическая информационная эвристика.-М.:РОУ,1992.-162с.
2. Гречхин А.А. Библиографическая эвристика.-М.:1984.-48с.
3. Коршунов О.П. Библиографоведение.Общий курс.:Учебник.-М.,1990.-232с.
4. Мотрененко И.Л. Традиционные и электронные каталоги: дифференцированный подход// Библиография.- 2001.- №2.-С.59-67.

2. Müasir dövrdə bibliografik evristikanın əhəmiyyəti

Mövzu ilə əlaqədar olaraq “Bibliografik evristika” adı altında informasiya axtarışının xüsusiyyətləri, “İnformasiya “ kateqoriyasının ən vacib ünsürü haqqında tələbələrdə təssəvvür yaratmaq lazımdır. Bibliografik informasiya anlayışının funksiya istiqaməti, sosial vəzifələri bibliografik informasiyanın xüsusiyyətləri, bibliografik informasiyanın sosial həyatdakı rolu və vəzifələri şərh edilməlidir. İnformasiya axtarışının kommunikasiya prosesinin tərkib

hissəsi kimi xüsusiyyətləri, biblioqrafik informasiyanın ilkin özəyi kimi sənədlərin biblioqrafik təsviri, biblioqrafik informasiyanın sənəd-kommunikasiya sistemindəki vasitəçilik funksiyası faktiki materiallarla əsaslandırılmalıdır.

Biz biblioqrafik informasiya adı altında informasiya axtarışı zamanı, biblioqrafik təlim, tarixi faktların təkmilləşdirilməsi, nəzəriyyə və metodika haqqında informasiya əldə edirik. “İnformsiya” kateqoriyasının ən vacib üsürlərindən biri “Biblioqrafik informasiya” anlayışdır. Bu onun funksiya istiqaməti, sosial vəzifələri ilə izah olunur, hansı ki, ictimai həyatda biblioqrafik informasiya istehsal prosesində, sosial informasiyanın yayılmasında və istifadəsində, biliklərin təbliğində mühüm rol oynayır. Biblioqrafik informasiya vasitəsilə cəmiyyətdə qeyd etdiyimiz bütün proseslərdə, xüsusilə, ictimai fəaliyyətdə, o cümlədən kitabçılıq işində xüsusi vəzifələri yerinə yetirir. Bu vəzifələri aşağıdakı kimi qruplaşdırmaq olar:

1. Dövrü mətbuatın uçotu və cəmiyyətə ötürülməsi, tədqiqatla bağlı ədəbiyyatın davamlı və elmiliyinin qiymətləndirilməsi (Elmi-köməkçi biblioqrafiya).

2. Tələbatçıların informasiya ilə təminatına şərait yaratmaq, mütaliə prosesinə rəhbərlik etmək (tövsiyə bibliografiyası).

İnformasiya axtarışı həmişə kommunikasiya prosesinin tərkib hissəsi olmuşdur. Axtarışın əsas məqsədi hər şeydən əvvəl olkin sənədin və ya ona dair məlumatın tapılmasıdır. Biblioqrafik informasiya “informasiya” anlayışının bir tərkib hissəsi kimi sənəd kommunikasiyaları sistemində özünəməxsus, səciyyəvi xüsusiyyətə malik bir vasitədir. Biblioqrafik informasiyanın əsas özəyi sənədlərə dair biblioqrafik yazıdan, xüsusilə biblioqrafik təsvirdən ibarətdir. Yəni, hər bir biblioqrafik informasiya mənbəyi sənədlərin özlərini deyil, onların fərqləndirilməsi və axtarışı üçün vacib olan əlamətləri əks etdirir. Buradan belə bir nəticə çıxarmaq lazımdır ki, biblioqrafiyanın sənəd-kommunikasiyaları sistemində vasitəçiliyinin başlıca fərqli xüsusiyyəti ondan ibarətdir ki, o informasiya mənbəyi olan sənədlərin özlərini deyil, onlar haqqında informasiyanı istifadəçilərə çatdırır və istifadəçilər həmin informasiyadan sənədlərsiz, onlardan asılı olmayaraq istifadə edə bilərlər.

Biblioqrafik informasiya sənəd axtarışı vasitəsi kimi qədim kitabxanalarda, onların fondlarında toplunu əks etdirən siyahı

formasında meydana gəlmişdir. Bu siyahılar kitabxana kataloqlarının ilk formasıdır. Məhz kitabxana kataloqları biblioqrafik informasiyanın tarixən ilkin mövcudluq formasıdır. Biblioqrafik informasiyanın sosial funksiyalarından biri olan biblioqrafik axtarış biblioqrafik fəaliyyətin ilkin əsasını təşkil edir.

Ədəbiyyat

1.Əliyev Z.H. Biblioqrafik informasiya və onun elmi mahiyyəti //Kitabxanaşünaslıq və biblioqrafiya.-1998.-№1.-S.17-25.

2.Əliyev Z.H., Məmmədov Ə.M. Biblioqrafik işin kompüterləşdirilməsinin nəzəri və praktiki əhəmiyyəti // Kitabxanaşünaslıq və biblioqrafiya.-1998.-№2.-S.63-69.

3. Xələfov A.A.,Qurbanov A.İ. Kitabxanaların kompüterləşdirilməsinin əsasları: Dərslik.-B.,BUN.-2007.-200s.

4.Xələfov A.A., Hüseynova A.S. Elektron kataloqun əhəmiyyəti və təşkili prinsipləri //Bakı Universitetinin Xəbərləri (humanitar elmlər seriyası).- 2004.-№4.-S.288-290.

3. Biblioqrafik evristikanın nəzəri məsələləri

Mövzu izah edilərkən qeyd edilməlidir ki, biblioqrafik fəaliyyət prosesləri olan biblioqrafiyalaşdırmanın və biblioqrafik xidmətin ilkin əsası biblioqrafik axtarışdır. Ümumi axtarış anlayışının bir tərkibi hissəsi kimi biblioqrafik axtarışın fərqli cəhətləri, biblioqrafik axtarış əks etdirən sxem izah edilməlidir. Sənəd-informasiya axtarışının məntiqi davamı kimi biblioqrafik axtarışın xüsusiyyətləri, biblioqrafik axtarış üçün vacib olan anlayışlar olan pertinentlik, relevantlıq, axtarış əlaməti, axtarış tərz, axtarış təlimatı, biblioqrafik axtarışın dolğunluğu və dəqiqliyi haqqında tələbələrə ətraflı məlumat vermək lazımdır.

Biblioqrafik fəaliyyət prosesləri olan biblioqrafiyalaşdırmanın və biblioqrafik xidmətin ilkin əsası biblioqrafik axtarışdır. Biblioqrafik axtarış müəyyən topluda nəyinsə aşkar edilib, müəyyənləşdirilməsi məqsədilə aparılan prosesləri nəzərdə tutan ümumi axtarış anlayışının bir tərkib hissəsidir. Biblioqrafik axtarışdan bəhs edərkən qoyulan məsələnin düzgün mənimsənilməsi üçün zəruri olan bəzi anlayışların

biblioqrafik mənasını müəyyənləşdirmək lazımdır. Bunlar pertinentlik, relevantlıq, axtarış əlaməti, sənədin axtarış tərzini, axtarış təlimatı, biblioqrafik axtarışın dolğunluğu və dəqiqliyi anlayışlarıdır.

Biblioqrafiyaya görə pertinentlik məlum biblioqrafik informasiyanın onunla maraqlanan şəxsin əsl tələbatına uyğun gəlməsi deməkdir.

Relevantlıq ümumi halda əldə edilmiş sənədlərin sorğuda ifadə olunan tələbatla uyğun gəlməsi deməkdir. Biblioqrafiyada relevantlıq ikipilləli xarakter almaqla mürəkkəbləşir. Birinci pillədə bu, sorğu ilə ona cavab olaraq müəyyən edilən biblioqrafik informasiya arasındakı uyğunluğu bildirir. İkinci pillədə müəyyənləşdirilmiş biblioqrafik informasiya ilə orada haqqında məlumat verilən sənədlər arasındakı uyğunluq nəzərdə tutulur.

Biblioqrafik xidmət zamanı axtarış əlaməti dedikdə sənədin bəzi məzmun və ya formal meyarları nəzərdə tutulur və əldə edilən biblioqrafik informasiya bunlara uyğun gəlməlidir. Sənədin mövzusu, onun müəllifi, nəşr ili, nəşr forması və s. bunlara misal ola bilər. Axtarış tərzini və ya sənədin səciyyəyəndirilməsi sənədin sorğu ilə əlaqədar biblioqrafik axtarışı və eyniləşdirilməsi üçün zəruri olan sənədlərin təsvirini əks etdirən toptur. Sənədin biblioqrafik təsviri, təsnifat

indeksləri, predmet rubrikaları, həmçinin annotasiya və ya referat bunun üçün səciyyəvi ola bilər.

Axtarış təlimatı – sorğunun axtarış aparılmalı olan biblioqrafik informasiya kütləsinin məlumat dilində (məsələn, KBT və ya UOT – un indekslərilə) və ya konkret sənədin tapılması üçün lazım olar. Formal əlamətlərin (müəllif, sərlövhə, buraxılış məlumatları və s.) toplusu ilə ifadə olunan məzmunudur.

Biblioqrafik relevantlıq – məzmunu (məna) və formaya görə ola bilər. Birinci halda əldə etdiyimiz biblioqrafik informasiyanın və orada əks olunan sənədlərin sorğuya mövzu, ikincidə isə forma etibarını ilə uyğunluğu, yəni relevantlıqları nəzərdə tutulur. Biblioqrafik axtarışın dolğunluğu - əldə edilmiş relevant biblioqrafik qeydlərin axtarış aparılan biblioqrafik informasiya toplusunda ehtimal olunan relevant qeydlərin ümumi sayına nisbəti ilə ölçülür. Məsələn, kitabxananın sistemli kataloqunda və məqalələrin sistemli kartotekasında oxucunun maraqlandığı məsələ üzrə 200 sənədin biblioqrafik qeydinin toplandığı ehtimal edilir, belə olan halda biblioqrafik axtarışın dolğunluğu 150-200 nisbəti ilə ölçülür və bu da 75 faizə bərabər olur.

Biblioqrafik axtarışın dəqiqliyi – relevant biblioqrafik yazıların sorğuya cavab olaraq verilən yazıların ümumi sayına nisbəti ilə ölçülür. Məsələn, oxucunun sorğusuna cavab olaraq 100 biblioqrafik yazı müəyyən edilmişdir. Lakin bunlardan əslində 80-i sorğuya relevant olmuşdur. Deməli, belə halda axtarışın dəqiqliyi 80:100 nisbətində ölçülür və 80 faiz təşkil edir.

Ədəbiyyat

1. Берков П.Н. Библиографическая информационная эвристика.-М.:РОУ,1992.-162с.
2. Əliyev Z.H.Ümumi biblioqrafiyaşünaslıq:Dərs vəsəti.-BUN.-2001.-144s.
3. Гречхин А.А. Библиографическая эвристика.-М.:1984.-48с.
4. Корщунув О.П. Библиографоведение.-Общий курс.:Учебник.-М.,1990.-232с.
5. Мотрененко И.Л. Традиционные и электронные каталоги: дифференцированный подход// Библиография.- 2001.- №2.-С.59-67.
6. Никитин П.И. Информационно-поисковые системы.-М., 2002.-76с.
7. Степанов И.К. Библиографический поиск в Интернете // Библиография.-1998., № 1.

4. İnformasiya axtarışının məqsəd və növləri

Mövzu izah edilərkən ümumi informasiya axtarışında biblioqrafik axtarışın yeri və rolu müəyyənləşməlidir. Biblioqrafik informasiya axtarışının istiqamətlərindən bəhs edərkən biblioqrafik informasiyanın xüsusi istiqaməti olan elmi biblioqrafik axtarışın xüsusiyyətləri haqqında məlumat verilməlidir. Tarixi mənbəşünaslığa dair biblioqrafik axtarış, biblioqrafik informasiya axtarışının subyektləri, biblioqrafik mənbələr və faktlar ürə biblioqrafik axtarışın hissələri, İnformasiya axtarışının məqsədi və növləri olan biblioqrafik, sənədli və faktoqrafik üsürləri haqqında, İnformasiya axtarışı zamanı mövcud şərtlər haqqında tələbələrə ətraflı məlumat vermək lazımdır.

Məlumdur ki, biblioqrafik fəaliyyət XIX əsrin ortalarəndan etibarən sürətlə formalaşmağa başlamışdır. Məhz o dövrdə biblioqrafıyanı bütün elmləri qızıl açarı adlandırırdılar. Rusiya milli biblioqrafıyasının yaradıcılarından olan Anastasiyeviç yazırdı: “Biblioqrafıya ixtiraların anasıdır və öz növbəsində zəruri məhsuldur. Bütün elmlərə dair informasiyanı əhatə etməklə, özü də aldığı reallığı əks etdirir”.

Bibliografik axtarış vasitəsilə tarixi və ədəbi hadisələr haqqında bibliografik informasiya əldə olunmasına baxmayaraq, bibliografiya nəzəriyyəsinə dair inqilaba qədərki məlumatlar haqqında məlumatlar verilmişdir. Bibliografik informasiyanın xüsusi bir istiqaməti elmi bibliografiyadır. Bu bibliografiya ümumi elmi məqsədləri ilə müəyyən edilmiş fəaliyyət növüdür. Əlbəttə, sosial inkişafın hər hansı mərhələsində tarixi mənbəşünaslıqla bağlı bibliografik axtarış həyata keçirilir. İnformasiya axtarışı prosesində cəmiyyətdə fəaliyyət göstərən sosial media istehsal və vasitəçi arasında vasitəçi kimi çıxış edir. Ümumiyyətlə, sosial media istehsalçı və istifadəçi, habelə bir nəşriyyat, tədqiqat və təlim institutu, müəllif və oxucu informasiya axtarışı fəaliyyətinin subyekti kimi çıxış edir. Cəmiyyətə xidmətdə bu subyekt xüsusi məlumat mənbələrinə dair ədəbiyyat və faktlar üzrə bir sıra axtarışı müəyyənləşdirir.

Ümumiyyətlə, bu problemlərin real axtarışı 3 hissədən ibarətdir:

1. Mənbə haqqında informasiyanı axtarmaq və digər mənbələr sistemində öz mənbəyini yaratmaq. Bibliografik informasiya və bibliografik vəsaitlərin axtarışında (məlumat nəşrləri), xüsusi yaradılmış daha keyfiyyətli

axtarış və informasiyanın istifadəsi üçün (ədəbiyyat, kitab);

2. İnformasiya mənbələrinin (sənədlər və nəşrlər) axtarışı, hansı ki, həmin mənbə daha lazımlı, vacib informasiyanı əks etdirir;

3. Xüsusi halda, ədəbiyyatda, kitablarda əks etdirilmiş faktiki məlumatların axtarışı, məsələn, tarixi faktlar və hadisələr, maşın və problemlərin texniki xarakteristikası, alim və yazıçıların həyat və fəaliyyəti haqqında biblioqrafik məlumat.

İnformasiya axtarışının bu məqsəd və qç əsas növləri: biblioqrafik, sənədli və faktoqrafik üsürlərini müəyyənləşdirir. Bu növlər bir-biri ilə sıx əlaqədardır. Məsələn, informasiyanın mənbəyini axtarmaq üçün (sənəd, yaxud nəşr), həmin sənəd haqqında məlum biblioqrafik informasiyanı (faktlar) bilmək lazımdır. Hansı ki, digər sənədlərdən fərqli cəhətləri, bu mövzuda digər müəlliflərin əsərləri, bu ildə bu mövzuda hansı nəşriyyat tərəfindən çap olunub, bütün bu informasiyalar bu biblioqrafik axtarış vasitəsilə öz həllini tapır. Hər şeydən əvvəl, biblioqrafik və sənədli axtarışı həyata keçirmək lazımdır.

İnformasiya axtarışının 3 növü vardır: biblioqrafik, sənədli, faktoqrafik.

İnformasiya axtarışı zamanı (nəşrin mövzusu üzrə) axtarışın aşağıdakı şərtləri ilə rastlaşırıq:

1. Axtarışın məqsədi- sənədli axtarış, biblioqrafik evristikanın suallarına əsaslanır;
2. Axtarışın predmeti- mövzu üzrə axtarış, ancaq biblioqrafik evristikaya görə;
3. Janr (növlər) üzrə- axtarışın növü ancaq kitabın nəşrinə görə (monoqrafiya, məcmuə, soraq-məlumat, biblioqrafik vəsait);
4. Axtarışın metodu- dialektiv - axtarışın metodları- yəni mövcud axtarış texnikasının bütün sistemlərindən istifadə;
5. Xronoloji əhatə - retrospektiv axtarış, XIX əsrin əvvəllərindən müasir dövrümüzdə qədər;
6. Coğrafi əhatə - ölkəşünaslıq üzrə axtarış;
7. İxtira və kəşflər üzrə axtarış – bu seçmə axtarışıdır, yəni ən vacib əsərlərin seçilməsi;
8. Axtarışın intensivliyi - bir dəfə, yəni xüsusilə bu iş üçün;
9. Tələbatçıların kateqoriyaları – xüsusi axtarış (ali məktəb tələbələri) - informasiya axtarışının belə konkretləşdirilməsi onun keyfiyyətli istifadəsi üçün şərait yaradır.

Ədəbiyyat

1. Берков П.Н. Библиографическая информационная эвристика.-М.:РОУ,1992.-162с.
2. Гречхин А.А. Библиографическая эвристика.-М.:1984.-48с.
3. Библиографический поиск: эволюция и современность.- СПб.:Профессия,2010.-256с.

5. İnformasiya axtarışının metodları

Biblioqrafik evristikanın metodlar sistemi haqqında tələbələrə məlumat verərkən hər şeydən əvvəl informasiya axtarışının davamlı və seçmə metodunun fərqli cəhətləri barədə bəhs etmək lazımdır. Biblioqrafik evristikanın dialektika ilə bağlı metodu, biblioqrafik isnadlar üzrə informasiya axtarışının üstün cəhətləri, sitat gətirilmiş ədəbiyyat göstəricisinin fərqli cəhətləri haqqında da məlumat vermək lazımdır. Biblioqrafik isnadlar üzrə axtarış metodunun təcrübi biblioqrafik fəaliyyətdə rolunun əsaslandırılması. Psixologiya və fəlsəfə ilə əlaqədar olan biblioqrafik axtarış metodları haqqında. Sənədlərin nəşr tipinə uyğun olaraq biblioqrafik axtarış

metodunun tipoloji metodu haqqında. Müasir biblioqrafik axtarışda bu metodlar sisteminin əhəmiyyəti barədə geniş məlumat vermək lazımdır.

Müasir dövrdə biblioqrafik evristika aşğədəki metodlar sisteminə malikdir: Davamlı (ardıcıl), seçmə, intuisiyaya əsaslanmaqla, tipoloji, induksiyaya əsaslanan təfəkkür metodu, biblioqrafik istinadlar metodu, mücərrədləkdən, konkretliyə metodu.

İlk iki informasiya axtarış metodu – davamlı və seçmə daha çox ənənəvidir, onların həyata keçirilməsində geniş ədəbiyyat təsvir edilir, hər iki metoda tez-tez biblioqrafik evristikanın əsas axtarış üsulları da deyilir.

1. Davamlı (ardıcıl) metod – N.Y.Ulyanskoma görə davamlı metod “biblioqraf qoyulmuş tapşırığı yerinə yetirmək üçün mövcud mənbələri və vəsaitləri ardıcıl olaraq izləməlidir. Böyük əmək və vaxt - bu metodun məqsədə çatmağın müvəffəqiyyətini təmin edir”. Müasir şəraitdə bu metod hətta daha dar mövzunun axtarılması çətinidir. Təbii ki, faktoqrafik axtarış üçün də bu qeyri- realdır, davamlı ədəbiyyat ən böyük kütləvi oxu tələb edir. Xüsusilə, axtarışın mövzusuna və vəzifələrinə aid olmayan ədəbiyyat mənbələrinin axtarışına vaxt və enerji sərf etmək heç bir əhəmiyyət kəsb etmir.

2. Seçmə metodu – Seçmə metodu ədəbiyyat axtarışının hərtərəfli və real yoludur. Nəzəri ədəbiyyatda onu bəzən “epizodik metod” da adlandırırlar. Ədəbiyyat axtarışının hər iki metodu əlaqəsinə (davamlı və seçmə) dialektik baxmaq lazımdır. Lakin bu metodları axtarılan mövzunun xarakteri və mövcud mənbənin (janr üzrə axtarışın növü), bəzi müəlliflər ilk mənbədən və ya faktdan istifadə etməməyi tövsiyə edir, görkəmli elmi fəaliyyətdə, digərləri-soraq – məlumat bibliografik vəsaitinə malik olanlar, üçüncülər – təyin edilmiş mənbə N.B.Zdobnova görə bu metod ehtiyatda olan kimi, ondan xüsusi olaraq epizodik, həmçinin məhdud formada sənəd və faktların axtarılmasıdır.

3. İntuisiya metodu - İntuisiyaya əsaslanmaqla ədəbiyyat axtarışı prosesi N.Y.Ulyaninski təsdiq etmişdir ki, bu axtarış böyük zəhmət, enerji, mürəkkəb və çətin işdir. Əvvəlki iki metoddan fərqli olaraq bu metod Bibliografiyaşünaslığın yeni nailiyyəti hesab olunur və “dəqiq metod” kimi dəyərləndirilir.

4. Tipoloji metod - bütün nəşr tipləri üzrə aparılan axtarışda bibliografik təsvirlərə əsaslanır.

5. İnformasiya axtarışının induktiv metodu (induksiyaya əsaslanan təfəkkür metodu) - Bu

axtarış növü daha çox Dövlət Biblioqrafiya orqanlarının nəşrlərində və referativ jurnallar üzrə tətbiq edilir.

6. Biblioqrafik isnadlar üzrə informasiya axtarışı metodu - İnformasiya axınının artdığı müasir dövrdə biblioqrafik isnadlar üzrə informasiya axtarışı metodu genişlənmişdir. Belə axtarışı asanlaşdırmaq məqsədilə xüsusi növ olan biblioqrafik vəsait – sitat gətirilmiş ədəbiyyat göstəricisi nəşr edilir. Biblioqrafik isnadlar üzrə axtarış metodu təcrübi fəaliyyətlə məşğul olan hər bir biblioqraf üçün əlverişlidir.

7. Biblioqrafik evristikanın dialektika ilə birbaşa əlaqəsi olan mücərrədlikdən, konkretliyə informasiya axtarış metodu - bu axtarış metodu müxtəlif növ sənədlərin axtarışı üzrə müəyyənləşir. Hər bir mənbənin axtarışı ictimai fəaliyyətin məqsədinə görə aparılır.- Mücərrədliyin rolu, yaxud axtarışın obrazı ancaq biblioqrafik təsvir (annotasiya, referat), ədəbiyyat mənbələri (kitab, məqalə və s.) və mənbələrin özü iştirak edir. Bütün bunlar mətbuat aparatının öyrənilməsi yolu ilə mütləq təyin edilir: nəşriyyat annotasiyası, sərlövhə, ön söz, son söz və s.

Ədəbiyyat

1. Берков П.Н. Библиографическая информационная эвристика.-М.:РОУ,1992.-162с.
2. Гречхин А.А. Библиографическая эвристика.-М.:1984.-48с.
3. Корщунов О.П. Библиографоведение.Общий курс.:Учебник.-М.,1990.-232с.

6. İnformasiya axtarışı prosesinə qoyulan ümumi tələblər

Mövzu izah edilərkən tələbələrə hər şeydən əvvəl müasir inkişaf etmiş cəmiyyətin elm, texnika, istehsalatın müxtəlif istiqamətli proseslərinin həllində informasiya axtarış sistemləri, sənədlərdə əks olunmuş informasiyanın axtarışında bibliografik axtarış metodları mühüm rol oynadığı qeyd edilməlidir. Bu proseslərdə avtomatlaşdırılmış vasitələrin rolu, xüsusilə, informasiya – axtarış sistemlərinin (İAS) tətbiqi. İnformasiya axtarışının kommunikasiya prosesinin tərkib hissəsi kimi məqsədi, İnformasiya axtarışında əsas cəhət kimi onun

operativliyi, dolğunluğu, dəqiqliyi haqqında ətrflü məlumat verilməlidir.

Müasir informasiyalaşdırılmış cəmiyyətdə elmin, texnikanın inkişafı ilə əlaqədar olaraq sənəd kütləsi sürətlə artır, mütəxəssislərin informasiya tələbatı dərinləşir. İnfomasiyanın sürətli artımı, informasiya axınının mürəkkəbləşməsi, diferensiasiyası və inteqrasiyası ilə əlaqədar olaraq onun operativ yığılması, işlənməsi, axtarışı və verilməsi problemləri yaranır. Digər tərəfdən, elm-texnika-istehsalat elementləri arasında informasiya əlaqəsi yaratmaq zərurəti meydana çıxır. Qeyd olunan bu obyektiv proseslər bir tərəfdən geniş sosioloji və psixoloji tədqiqatlar aparılmasını, məlumatın təhlilini və sintezini, digər tərəfdən müasir avtomatlaşdırma vasitələrinin informasiya fəaliyyətində geniş tətbiqini tələb edir. Bütün bunlar öz təcrübi həllini informasiya – axtarış sistemlərinin (İAS) yaradılmasında tapmışdır.

İnformasiya axtarışı həmişə kommunikasiya prosesinin tərkib hissəsi olmuşdur. Axtarışın əsas məqsədi hər şeydən əvvəl ilkin sənədin və ya ona dair məlumatın tapılmasıdır. İnformasiya axtarış sistemləri (İAS) ənənəvi texnologiyalardan avtomatlaşdırılmış texnologiyalara qədər uzun bir təkamül yolu keçmişdir. Ümumdünya hörümçəyinin (Word

Wide Web) yaranması bu təkamül yolunu inqilabi yola çevirmişdir. Bununla da külli miqdarda sənəd massivləri, müxtəlif formatlı və məzmunlu əsərlər dünyəvi, coğrafi, xronoloji və dil əhatəsində bütün insanların istifadə obyektinə çevrilmişdir. Onların çox hissəsi artıq kitabxanalara toplanmır, nəzarət edilmir və vahid texnoloji sxem əsasında emal olunmur. Buna görə də informasiya axtarışının yeni texnoloji mexanizmini işləmək və istifadəçi üçün daha əlverişli sistemlər yaratmaq bütün müasir informasiya sferası üçün aktuallıq kəsb edir.

Ədəbiyyat

1. Əliyev Z.H. Biblioqrafik informasiya və onun elmi mahiyyəti //Kitabxanaşünaslıq və biblioqrafiya.-1998.-№1.-S.17-25.
2. Əliyev Z.H., Məmmədov Ə.M. Biblioqrafik işin kompüterləşdirilməsinin nəzəri və praktiki əhəmiyyəti // Kitabxanaşünaslıq və biblioqrafiya.-1998;№2S.63-69.
3. Xələfov A.A.,Qurbanov A.İ. Kitabxanaların kompüterləşdirilməsinin əsasları. Dərslik.- B.,BUN.-2007.-200s.

7. İnformasiya axtarışında kitabxana – bibliografıya biliyinin vacibliyi

İnformasiya axtarışında kitabxana kataloqlarının əhəmiyyəti. Ümumilikdə, müxtəlif axtarış vasitələrinin fərqli və üstün cəhətləri. Müasir informasiya ehtiyatlarından daha səmərəli istifadə edilməsində elmi biliklərlə yanaşı, kitabxana-bibliografik biliklərin olması da vacib şərtidir. Ənənəvi vasitələrlə və müasir elektron informasiya mənbələrində axtarış aparmaq üçün informasiya-texnologiyalarından istifadənin zəruriliyi. Bibliografın bilik, vərdiş və bacarıq kimi keyfiyyətləri sənədlərə əsaslanan informasiya axtarışında əsas amildir. Müasir şəraitdə kitabxanaların bütün imkanlarından səmərəli istifadə etmək üçün tələbatçıların gündən-günə artan və mürəkkəbləşən informasiya tələbatlarını tam və dəqiq ödəmək üçün kitabxana əməkdaşları bibliografik cəhətdən hazırlıqlı olmalı, yeni çıxan ədəbiyyatdan xəbərdar olmalı, bibliografik məlumat mənbələrindən düzgün istifadə etməyi, kitabxanaşünaslıq və bibliografiya sahəsindəki yenilikləri bilməli və onları öz işində tətbiq etməyi bacarmalıdır.

Müasir dövrdə dünyanın bütün ölkələrində ixtisaslı kitabxanaçı kadrlar hazırlayan geniş ali

və orta ixtisas məktəbləri şəbəkəsi fəaliyyət göstərir. Kitabxanaçılıq təhsili gündən-günə təkmilləşir, onun məzmununda yeni keyfiyyətlər meydana çıxır. Kitabxana və informasiya işinə texniki vasitələr geniş daxil olduqca, kitabxana işinin kompüterləşdirilməsi daha geniş vüsət aldıqda kadr hazırlığı prosesində də radikal dəyişikliklər olmalıdır. Elm və texnikanın sürətli inkişafı, cəmiyyətin idarə edilməsində informasiyanın geniş vüsət alması, informasiyalaşdırılmış cəmiyyətin formalaşdırılması prosesi, biblioqrafda hesablama texnikası və kompüterlərlə işləmək bacarığı tələb edir. Məhz bu amillərə görədir ki, bu gün kitabxana işçilərinin biblioqrafik təhsilinin təşkilivə öyrədilməsinə xüsusi diqqət yetirmək lazımdır. Müasir biblioqraf cəmiyyətin inkişaf sürəti ilə ayaqlaşmalı, yeni-yeni elmi fənlərə, xüsusilə biblioqrafik proseslərin kompüterləşdirilməsi məsələlərini öyrənməlidir. Bütün bu keyfiyyətlər metodiki mərkəzlər tərəfindən aparılan qabaqcıl iş təcrübəsi, ixtisasartırma, seminar və konfranslar zamanı nəzərə alınmalıdır.

Kitabxananın qeyri-biblioqrafiya şöbələrinin işçiləri eyni bir biblioqrafik hazırlığa malik deyillər. Onlar müxtəlif tip kitabxanalarda müxtəlif vəzifələrdə çalışırlar. Bu amillər mahiyyət etibarilə onların biblioqrafik biliklərə olan

tələbatlarına təsir göstərir. Ona görə də xüsusi kitabxana-biblioqrafiya hazırlığı olmayan kitabxanaya müxtəlif tip kitablar, onların quruluşu və vəzifələri, soraq-biblioqrafiya aparatı haqqında ətraflı məlumat vermək lazımdır. Komplektləşdirmə şöbəsinin işçilərinin səmərəli fəaliyyəti üçün çox vacib olan biblioqrafik mənbələrdən istifadə qaydalarını bilməli və özünün işçi kartotekasını yaratmağı bacarmalıdır. Oxuculara biblioqrafik biliklərin təbliğinin səmərəliliyi birbaşa biblioqrafik mədəniyyətdən, biblioqrafik işin yeniliklərini bilməklərindən və kitabxananın, ETM orqanlarının informasiya imkanlarını açıqlamaq bacarığından asılıdır. Hər bir şəxsin informasiya mədəniyyəti müxtəlif və fərqlidir. İnformasiya mədəniyyəti müxtəlif funksional əhəmiyyətə malik komponentlərdən ibarətdir. İnformasiya mədəniyyəti quruluşuna bir sıra elementlər daxildir: biblioqrafik axtarış, yazı mədəniyyəti (sənədin doldurulması), kitab və oxu mədəniyyəti, intellektual səviyyə, müasir informasiya texnologiyasından istifadə etmə mədəniyyəti, hüquqi informasiya, müasir dünyagörüşü və biblioqrafik mədəniyyət.

Ədəbiyyat

1. Əliyev Z.H. Ümumi biblioqrafiyaşünaslıq: Dərs vəsəti.-BUN.-2001.-144s.
2. Əliyev Z.H. Biblioqrafik informasiya və onun elmi mahiyyəti // Kitabxanaşünaslıq və biblioqrafiya.-1998.-№1.-S.17-25.
3. Əliyev Z.H., Məmmədov Ə.M. Biblioqrafik işin kompüterləşdirilməsinin nəzəri və praktiki əhəmiyyəti // Kitabxanaşünaslıq və biblioqrafiya.-1998.-№2.-S.63-69.
4. Библиографическая работа в библиотеке: организация и методика. М., 1990, 256с.

8. Kitabxananın SBA-tı informasiya axtarış sistemində

Kitabxanaların biblioqrafik fəaliyyət prosesində SBA-nın rolu və əhəmiyyəti haqında hər şeydən əvvəl tələbələrdə təsəvvür yaratmaq lazımdır. SBA-nın tərkib hissələri, biblioqrafik informasiya axtarışında SBA-nın tərkib hissələrinin bu prosesdə iştirakını əsaslandırmaq lazımdır. SBA-na tərtibinə qoyulan tələblər. Hər bir kitabxananın SBA-nın müasir informasiya-texnologiyaları sisteminə əsaslanaraq yenidən təşkili. Kitabxanaların ənənəvi SBA-nın müasir informasiya bazalarından fərqli cəhətləri barədə

tələbələrə məlumat verərkən SBA-nın kitabxana fondunun “açarı”, fondun “güzgüsü” olduğu barədə nəzəri məsələləri izah etmək lazımdır.

Soraq-biblioqrafiya aparatı kitabxanaların bütün biblioqrafik fəaliyyətinin zəruri əsası olmaqla oxuculara soraq, informasiya xidməti və tövsiyə biblioqrafiya fəaliyyətini həyata keçirməyə imkan verir. Onun köməyi ilə kitabxana-biblioqrafiya bilikləri təbliğ edilir, kitabxanada biblioqrafik vəsaitlərin tərtibi üçün lazım olan ədəbiyyat meydana çıxarılır. Onun tərtibində qarşıya başlıca məqsəd kitabxana fondunun məzmununu tam açmaqdan ibarətdir. Daha doğrusu, o fond üçün açar rolunu oynamalı, eyni zamanda onun məzmunu müxtəlif aspektlərdən, tərəflərdən açmalıdır.

SBA-nın başlıca əhəmiyyəti onda kitabxana fondunun tam əks olunmasıdır. Getdikcə bu əhəmiyyətin miqyası genişlənir, belə ki, o konkret regionun, ərazilik kitabxanalarının fondunu əhatə edir. Mərkəzləşdirilmiş kitabxana sistemində əhaliyə kitabxana-biblioqrafiya xidməti zamanı kitabxana və elmi-texniki məlumat orqanları fondlarından istifadə ənənəsi inkişaf etdikcə SBA-nın əlaqələndirici funksiyası daha aparıcı rol oynayır. SBA-nın birinci hissəsi daha çox aparatın axtarış funksiyasını, ikinci hissəsi isə əlaqələndirici, ideya-tərbiyəvi və

istiqlamətləndirici-tanışədicı funksiyalarını ifadə edir. Əsas terminlər və şərhlər standartında (QOST 7.26-84) “Soraq biblioqrafiya aparatı” ilk dəfə olaraq öz düzgün şərhini tapmışdır. Orada SBA-nın mahıyyəti belə izah edilir: “Çap əsərlərinin və digər sənədlərin təbliği və inkişaf dərəcəsi və kitabxana-biblioqrafiya xidmətinin həyata keçirilməsi xüsusiyyəti ilə xarakterizə olunur.” SBA kitabxanada soraq-biblioqrafiya işinin bazası və əsas aləti hesab olunur. Arayışların böyük bir qismi aparatın optimal təşkili zamanı 99%-ni SBA-nın kögməkliyi ilə yerinə yetirilir. Kitabxana-biblioqrafiya biliklərinin təbliği əsasən SBA vasitəsilə həyata keçirilir və yaxud oxuculara məlumat nəşrlərindən, kataloq və kartotekalardan sərbəst istifadənin öyrədilməsi məqsədi daşıyan bütün proseslər də SBA ilə bilavasitə əlaqədardır. Kitabxana-biblioqrafiya biliklərini mənimsəmiş oxucular üçün SBA özünəxidmət alətinə çevrilir.

SBA-nın təşkili hər şeydən əvvəl cəmiyyətin daimi informasiya tələbatının ödənilməsi məqsədini daşıyır. Elmi-metodiki cəhətdən düzgün təşkil olunmuş SBA olmadan yüksək səviyyəli kitabxana-biblioqrafiya xidmətinə həyata keçirmək mümkün deyil. SBA-nın quruluşu nəzəri ədəbiyyatda təcrübi nöqtəyi-nəzərdən

xarakterizə edilir. Qeyd olunur ki, o iki hissədən ibarətdir:

1. Soraq və bibliografik nəşrlər fondu;
2. Kataloq və kartoteka sistemi.

Qeyd etmək lazımdır ki, belə bölgü aparılması müəyyən üstünlüyə malikdir. O, əyani surətdə SBA-nın təşkilinin spesifikasını özündə əks etdirir. SBA-nın bu hissələrindən hər biri qnunauyğun şəkildə yaranmış və onlar biri digərini tamamlayır, birlikdə sistem yaradır.

Keçən əsrin 80-ci illərində SBA-nın tərkib hissəsi nəzəri ədəbiyyatlarda təcrübi cəhətdən xarakterizə edilərək 3 hissədən ibarət olduğu qeyd edilirdi:

1. Soraq və bibliografik nəşrlər fondu;
2. Kataloq və kartoteka sistemi;
3. Ödənilmiş arayışlar fondu.

1990-cı ildə çapdan çıxmış “Kitabxanada bibliografiya işinin təşkili və metodikası” adlı dərslikdə isə SBA-nın 2 tərkib hissəsi olduğu qeyd edilmişdir. Artıq burada ödənilmiş arayışlar fondu soraq və bibliografik nəşrlər fondunun dördüncü hissəsi kimi verilir.

SBA tədrisən bibliografın subyektiv münasibətinin nəticəsi kimi təkmilləşsə də, son həddə obyektiv forma alır və bir sıra məzmun xüsusiyyətlərinə malik olur. Onlar-

dan ən başlıcası sistemlilik, ahəngdarlıq, etibarlılıq və qənaətcillikdir.

SBA-da sistemlilik hər şeydən əvvəl onun özündə məlumat-axtarış sistemini olması ilə izah olunur. SBA-nın düzgün tərtibi zamanı onun tərkib hissələri bir-birini tamamlayır.

SBA-nın dinamikliyi onun ahəngdarlığında özünü göstərir. Ahəngdarlıq SBA-da elə mühüm xüsusiyyəti təmin edir ki, bunun vasitəsilə orada məlumat axtarışı daha operativ həyata keçirilir. SBA-nın yenidən komplektləşdirilməsi, rubrikaların təzələnməsi üçün kataloq və kartotekaların redaktə olunması, onun köhnəlmiş məlumatlardan təmizlənməsi, SBA-dan istifadəni asanlaşdırır və tezləşdirir. Ahəngdarlıq SBA-nın etibarlılığına təminat verir, orada operativ məlumat-axtarışına imkan yaradır. SBA-nın etibarlılığı vacib məlumat ehtiyatlarının toplanması və onun quruluşunun düzgün təşkilində meydana çıxır.

SBA-nın mürəkkəbləşməsi qanunauyğun olaraq baş verir. Bəzən kitabxanalarda bütün kartotekaları birləşdirməyə cəhd edirlər. Lakin bu məlumat-axtarış sisteminin keyfiyyətini xeyli aşağı salır. Bu vəziyyətdən çıxmaq üçün SBA- na “açar” tərtib olunur. “Açar”

SBA-nın modelidir və o, aparatdan istifadəni asanlaşdırır, onun idarə olunmasını, idarə olunmasını nizama salır.

“Açar” elementləri bir çox kitabxanaların SBA-da olur. Onlara sistemli kataloq və kartotekanın əlifba predmet göstəricisi, bibliografik vəsaitlərin kataloq və kartotekası, plakatlar, məlumatın kataloqdan (kartotekadan) axtarışı “blok-sxemi”, kataloq və kartotekaların pasportu, SBA-nın hissələrinin xarici tərtibatı və s. aiddir. Onlar SBA-dan optimal axtarışı təmin edir. SBA-nın əsas məqsədi kitabxana fondunu tam əks etdirməkdən ibarətdir. Onun ayrı-ayrı tərkib hissələri qarşılıqlı əlaqədə olmalı və bir-birini tamamlamalıdır.

Ədəbiyyat

1.Xələfov A.A., Hüseynova A.S. Elektron kataloqun əhəmiyyəti və təşkili prinsipləri //Bakı Universitetinin Xəbərləri (humanitar elmlər seriyası).- 2004.-№4.-S.288-290.

2. Vəzirova R.Ə. Mərkəzləşmiş kitabxana sistemində SBA bibliografik xidmətin əsas vasitəsidir.- // Azərbaycan kitabxanalarında

oxuculara biblioqrafik xidmət problemləri. Elmi əsərlər.-B.,1989.-S.46-51.

3.Vəzirova R.Ə. Elektron biblioqrafik məlumat bazası SBA-nın əsas tərkib hissəsidir //Kitabxanaşünaslıq və biblioqrafiya: elmi-nəzəri və təcrübi jurnal.-B.:BUN.,2007.-№2.-S.76-86.

4. Библиографическая работа в библиотеке: организация и методика. М., 1990,256с.

9.Kitabxananın soraq-biblioqrafik nəşrlər fondu biblioqrafik informasiya axtarışında

Soraq-biblioqrafik nəşrlər fondunun məzmun əhatəliliyi və tərkib hissələri barədə mövzu izah edilərkən hər şeydən əvvəl biblioqrafik informasiya axtarışında soraq-biblioqrafik nəşrlər fondunun operativliyi barədə məlumat vermək lazımdır. Eyni zamanda soraq-biblioqrafik nəşrlər fondundan istifadə etməklə rəhbər xarakterli materialların, sosial-siyasi xarakterli ədəbiyyatın təbliğində rolunu faktiki materiallarla əsaslandırmaq lazımdır. Mövzu izah edilərkən soraq-məlumat nəşlərinin tərkibi və informasiya xidmətində əhəmiyyəti də qeyd edilməlidir. Biblioqrafik informasiya mənbə-

lərinin biblioqrafik informasiya axtarışında üstün cəhətləri, ödənilmiş arayışla fondu, onun məzmun əhatəliliyi, informasiya – biblioqrafik axtarışda fərqli cəhətləri göstərməlidir.

Soraq-biblioqrafik nəşrlər fondu kitabxananın soraq – biblioqrafiya aparatının bir tərkib hissəsi olmaqla, əsas və direktiv xarakterli materialları, soraq-məlumat ədəbiyyatını, ən mühüm biblioqrafik vəsaitləri və ödənilmiş arayışlar fondunu əks etdirir.

Soraq-biblioqrafik nəşrlər fondunun tərkibi və məzmunu tipoloji xüsusiyyətindən, işin profilindən və oxucu kontingentindən asılıdır. Soraq-biblioqrafik nəşrlər fonduna daxil olan sənədləri dörd qrupa ayırmaq olar:

I qrupa əsas və direktiv xarakterli materiallar, eləcə də ümumiləşmiş elmi əsərlər və dərsliklər, rəsmi sənədlər daxildir;

II qrupa məlumat nəşrləri, ensiklopediyalar, lüğətlər və təqvimlər əhatə olunur;

III qrupa biblioqrafik vəsaitlər və biblioqrafik vəsaitlərin göstəriciləri daxildir;

Soraq-biblioqrafik nəşrlər fondunun 4-cü hissəsini ödənilmiş arayışlar fondu təşkil edir. SBNF iki hissədən ibarətdir: aktiv-yəni operativ (tez-tez işlənən) və passiv (gec-gec işlənən).

Soraq-biblioqrafik nəşrlər fondunun aktiv hissəsi daimi olaraq yeni nəşrlərin daxil olması ilə komplektləşdirilir. Fondun passiv hissəsi isə köhnəlmiş nəşrlərin yenisi ilə formalaşdırılır.

Soraq-biblioqrafik nəşrlər fondunun çox da genişlənməsinə yol verməməklə yanaşı onun aktiv hissəsinin optimal səviyyəsini elə saxlamaq lazımdır ki, informasiya tələbatçıları və oxucu sorğularını təmin edə bilsin. Bu məsələ soraq-biblioqrafik nəşrlər fondunun qarşısında duran əsas vəzifədir.

Soraq-biblioqrafik nəşrlər fondunun I qrupuna daxil olan sənədlər əsas və direktiv xarakterli materiallar adlanır. Buraya Milli Məclisin qurultay materialları, sessiya materialları, dövlət sənədlərinin əsas mövzu məcmuələri, Azərbaycan Respublikası Konstitusiyası, Azərbaycan Respublikasının qərarlar məcmuəsi, müxtəlif sənədlər daxildir.

Soraq-biblioqrafik nəşrlər fondunun II hissəsinə təşkil edən məlumat ədəbiyyatı öz xarakterinə, tipinə və mövzusunə görə olduqca müxtəlifdir. Buraya ensklopediyalar və ensiklopedik lüğətlər, ümumi və xüsusi məlumat materialları, lüğətlər, ünvan kitabları, təqvimlər daxildir. Ensiklopediyalarda məqalələr, arayışlar, xülasələr izahlı şəkildə verilir.

bilər. Arayış və xülasə şəklində verilən məqalələrdə, çoxlu mətndaxili və mətndən-kənar ədəbiyyat siyahıları verilir ki, bunlardan da tək-cə faktoqrafik sorğuların yerinə yetirilməsində deyil həm də biblioqrafik axtarış aparmasında istifadə olunur.

Soraq və biblioqrafik nəşrlər fondunda məlumat nəşrləri xüsusi yer tutur. Məlumat nəşrləri mövzusu, həcmi, quruluşu və məqsədinə görə aşağıdakı qruplara bölünür:

1. Statistik məlumat nəşrləri;
2. Kütləvi siyasi məlumat nəşrləri;
3. Elmi-məlumat nəşrləri;
4. İstehsalat xarakterli məlumat nəşrləri;
5. Kütləvi məlumat nəşrləri.

Müxtəlif məzmunlu, müxtəlif istiqamətli biblioqrafik vəsaitlər hər bir kitabxananın SBNF-da əsas yerlərdən birini tutur. Biblioqrafik vəsaitlər soraq-biblioqrafiya və biblioqrafik informasiya xidmətlərində eləcə də biblioqrafik axtarışda əsas hesab olunur və biblioqraflar onlardan geniş şəkildə istifadə edirlər.

Soraq-biblioqrafik nəşrlər fondunun biblioqrafiya hissəsini Respublikamızda nəşr edilən ümumi biblioqrafik mənbələr, uni-

versal, cari, retrospektiv və dövlət bibliografiyası göstəriciləri təşkil edir.

Soraq və bibliografik nəşrlər fondunun IV tərkib hissəsini ödənilmiş arayışlar təşkil edir. Hər bir kitabxananın bibliografiya şöbəsi müntəzəm olaraq mütəxəssislərdən, idarə və müəssisələrdən aldıkları sorğuları ödəyirlər. Belə sorğulara bir qayda olaraq mövzuya dair ədəbiyyat siyahısından ibarət olan arayışlar cavab verilir. Bu arayışları hazırlamaq üçün bibliograf bir çox məlumat mənbələrini nəzərdən keçirir ki, bu da müəyyən vaxt tələb edir. Təcrübə göstərir ki, oxucu sorğuları bir neçə dəfə təkrar olunur. Oxucuların bu cür təkrar sorğularına vaxt itirmədən cavab vermək üçün ödənilmiş arayışların fondu yaradılır.

Kitabxanalarda ödənilmiş arayışlar 2 nüsxədə çap edilir. Onların 1 nüsxəsi oxucuya verilir, digəri isə təkrar istifadə üçün ödənilmiş arayışlar fondunda saxlanılır.

Ödənilmiş arayışlar fondunun dəqiq təşkili, onun ardıcıl olaraq təkmilləşdirilməsi hər bir kitabxananın bibliografik fəaliyyətinin mühüm əsasıdır.

Ədəbiyyat

1. Əliyev Z.H.Ümumi biblioqrafiyaşünaslıq:Dərs vəsəti.-BUN.-2001.-144s.
2. Vəzirova R.Ə. Elektron biblioqrafik məlumat bazası SBA-nın əsas tərkib hissəsidir //Kitabxanaşünaslıq və biblioqrafiya: elmi-nəzəri və təcrübi jurnal.-B.:BUN.,2007.-№2.-S.76-86.
3. Vəzirova R.Ə. Mərkəzləşmiş kitabxana sistemində SBA biblioqrafik xidmətin əsas vasitəsidir.- // Azərbaycan kitabxanalarında oxuculara biblioqrafik xidmət problemləri.Elmi əsərlər.-B.,1989.-S.46-51.
4. Библиографическая работа в библиотеке: организация и методика. М., 1990,256с.

10. Dövlət biblioqrafik göstəriciləri informasiya axtarış sistemində

Dövlət biblioqrafik göstəriciləri informasiya axtarış sistemində mövzusu izah edilərkən, dövlət biblioqrafik göstəricilərinin nəşri vəziyyəti haqın da ətraflı məlumat

vermək lazımdır. Dövlət biblioqrafik göstəricilərinin nəşrini reallaşdıran mərkəz M.F.Axundov adına Azərbaycan Milli Kitabxanasının bu sahədəki biblioqrafik fəaliyyətinin nəticəsi olaraq “Birillik Azərbaycan Kitabıyyatı”-da biblioqrafik informasiya axtarışının xüsusiyyətləri barədə tələbələrdə təsəvvür yaratmaq məqsədilə vəsaitin məzmun xüsusiyyətlərini işıqlandıran məsələləri şərh etmək lazımdır.

Milli biblioqrafiya vəsaitləri ölkə ərazisində dərc olunan ədəbiyyatın retrospektiv biblioqrafiyasının tərtibində və kitab nəşri statistikasının aparılmasında mühüm əhəmiyyət kəsb edir. Tarixi - xronoloji və nəşriyyat tarixi baxımdan özündə çox qiymətli məlumatları əks etdirən bu vəsaitlər ayrı-ayrı elm sahələri üzrə elmi tədqiqatların və araşdırmaların aparılmasında əvəzsiz rol oynayırlar.

Digər tərəfdən müasir dövrdə oxucuların rəngarəng sorğularının ödənilməsində milli biblioqrafiya vəsaitlərinin əhəmiyyəti çox böyükdür. Məhz ölkə ərazisində dərc olunan bütün çap məhsullarını toplu şəkildə özündə əks etdirən milli biblioqrafiya vəsaitləri oxucuların, mütəxəssislərin, alimlərin, ziyalıların və nəhayət kitabxanaçıların

daha çox müraciət etdikləri məlumat nəşrlərindəndir.

Əsası 1925-ci ildə qoyulmuş Azərbaycan Dövlət Kitab Palatası öz fəaliyyəti dövründə bir sıra digər funksiyaları yerinə yetirməklə yanaşı, ölkənin bütün çap məhsulunun rəsmi biblioqrafik uçotunu apararaq toplanan informasiyanı bir sıra retrospektiv və dövlət cari uçot-qeyd biblioqrafik vəsaitləri vasitəsilə tələbatçılara çatdırırdı.

1960-cı ildən nəşr edilən “Birillik Azərbaycan Kitabı” il ərzində dilindən, mövzusunda, janrından asılı olmayaraq respublikada nəşr edilmiş bütün kitablar barəsində tam biblioqrafik məlumat verir. “Birillik Azərbaycan Kitabı”nda olan yardımçı göstəricilər və statistik məlumatlar respublikada nəşr edilən kitab məhsulunun tərkibi barədə müxtəlif aspektli informasiya əldə etməyə imkan yaradırdı. Həmin vəsaitə nəinki respublikamızda, həm də onun hüdudlarından kənar da böyük tələbat var idi. Lakin vəsaitlər üçün materialların toplanması davam etsə də, müxtəlif təşkilati və maliyyə çətinlikləri üzündən 1986-cı ildən etibarən həmin vəsaitin nəşri dayanmışdır. 1980-ci illərin sonlarından Azərbaycan Dövlət Kitab Palatasının fəaliyyəti xeyli məhdudlaşdığından və 1999-cu ildə

Milli Məclis tərəfindən qəbul edilən “Kitabxana işi haqqında” Azərbaycan Respublikasının Qanunu ilə ölkə ərazisində dərc olunan çap məhsullarının dövlət uçotunu aparmaq və arxiv fondunu yaratmaq Milli Kitabxanaya həvalə olunduğundan bu iş dayandırılmışdır.

Lakin “Milli Kitabxana” statusu heç bir kitabxanaya verilmədiyindən bir neçə il bu vacib iş öz həllini tapa bilməmişdir. 2004-cü ildə M.F.Axundov adına Dövlət Kitabxanasına “Milli Kitabxana” statusu verildikdən sonra milli biblioqrafiya vəsaitlərinin nəşri bərpa edilmişdir. Biblioqrafik vəsaitdə toplanmış materiallar elm və fəaliyyət sahələri üzrə dövlət biblioqrafiyası orqanlarında istifadə edilən “Qost 7.1-2003 “Biblioqrafik yazı.Biblioqrafik təsvir. Ümumi tələbat və tərtibat qaydaları” əsasında təsnifləşdirilmişdir.

Ədəbiyyat

1. Əliyev Z.H.Ümumi biblioqrafiyaşünaslıq:Dərs vəsati.-BUN.-2001.-144s.
2. Əliyev Z.H. Azərbaycan biblioqrafiyasının tarixi: Dərslik.-BUN.-2007.- 184s.
3. İsmayılov N.İ. Azərbaycan biblioqrafiyasının biblioqrafiyası.- B.,2003.,112s.

4. Берков П.Н. Библиографическая информационная эвристика.-М.:РОУ,1992.-162с.

11. Biblioqrafiyanın biblioqrafiyası informasiya axtarışı sistemində

Biblioqrafik informasiya axtarışında biblioqrafik mənbələrin əhəmiyyəti izah edilərkən hər şeydən əvvəl biblioqrafiyanın biblioqrafiyası biblioqrafik vəsaitinin funksiyaməqsəd istiqaməti haqqında tələbələrdə aydın təssəvür yaratmaq məqsədilə faktiki materialların şərhinə üstünlük vermək lazımdır. “Azərbaycan biblioqrafiyasının biblioqrafiyası” biblioqrafik göstəricisinin müxtəlif elm sahələrinin biblioqrafik informasiya təminatında rolu haqqında ətraflı məlumat vermək lazımdır. İkinci dərəcəli biblioqrafik informasiya mənbəyi kimi biblioqrafiyanın biblioqrafiyasının sənəd-informasiya axtarışında fərqli xüsusiyyətləri, elmlərin təsnifat sisteminə uyğun olaraq vəsaitdə sistemləşdirilməsi, biblioqrafik

təsvirlərin tamlığı barədə əyani şəkildə tələbələri məlumatlandırmaq lazımdır.

Bibliografiyanın bir xüsusi növü də var ki, ona “bibliografiyanın bibliografyası” adı verilir. Məlumdur ki, bibliografiya “sənəd-tələbatçı” sistemində əlaqələndirici həlqə (vasitəçi) rolunu oynayır. Lakin bibliografik informasiya mənbələri (bibliografik vəsaitlər) xeyli artdığına görə onların da axtarışı çətinləşir və deməli tələbatçıların sənədləşdirilmiş bibliografik informasiya mənbələri üzrə istiqamətləndirilmələrinə ehtiyac yaranır.

“Sənəd-tələbatçı” sistemi mühitində bibliografik məhsulun müxtəlifliyi və həcmə artması əlaqədar olaraq “Bibliografik informasiya – tələbatçı” (Bİ-T) deyilən yeni xüsusi bir sistem yaranır və bu sistemdə sənəd-tələbatçı sisteminə məxsus olan ziddiyyətlər kiçik miqyasda, müəyyən incəliklə təkrar olunur. İndi artıq (“Bİ-T”) sistemində axtarış, kommunikasiya və qiymətləndirmə funksiyalarını həyata keçirən xüsusi vasitəçiyə ehtiyac əmələ gəlir və bu sistemdə tələbatçılar əvvəlkilərdən ibarət olaraq qalır, ilkin sənədləri (bibliografiyalaşdırmanın bilavasitə obyektini) isə ikinci, yəni bibliografik sənədlər əvəz edir. Deməli, bibliografiyanın biblio-

qrafıyası “vasitəçinin-vasitəçisi” mənasını verir.

Biblioqrafıyanın biblioqrafıyası tələbatçıları (hər şeydən əvvəl biblioqrafları, kitabxanaçıları, ETİ orqanlarının işçilərini) biblioqrafik informasiya mənbələri üzrə istiqamətləndirən vasitələrlə təmin edir, biblioqrafıyalaşdırma, biblioqrafik xidmət və özünə-xidmət prosesində biblioqrafik axtarışı mütəşəkkilləşdirir. O, biblioqrafiya tarixinin, biblioqrafik fəaliyyət metodikasının elmi cəhətdən işlənilməsində mühüm rol oynayır. Biblioqrafıyanın biblioqrafıyası sahəsində daha mühüm əsərlər çox vaxt biblioqrafiyaşünaslıq tədqiqatları xarakterinə malik olur. Biblioqrafıyanın biblioqrafıyası ümumi və xüsusi, cari və retrospektiv, universal və sahəvi, kitabxana və kitab ticarəti və s. xarakterli ola bilər.

Ədəbiyyat

- 1.Əliyev Z.H.Ümumi biblioqrafiyaşünaslıq:Dərs vəsəti.-BUN.-2001.-144s.
- 2.Əliyev Z.H. Azərbaycan biblioqrafıyasının tarixi: Dərslik.-BUN.-2007.- 184s.
- 3.İsmayılov N.İ. Azərbaycan biblioqrafıyasının biblioqrafıyası.- B.,2003.,112s

12. İnformasiya – kommunikasiya texnologiyalarının biblioqrafik fəaliyyət proseslərinə tətbiqi

Mövzu izah olunarkən müasir cəmiyyətdə baş verən əsaslı dəyişikliklər barədə ətraflı məlumat vermək lazımdır. Elmi-texniki tərəqqinin inkişaf səviyyəsi haqqında, informasiya-kommunikasiya texnologiyalarının kitabxanaların biblioqrafik fəaliyyət proseslərinə tətbiqinin zəruriliyi, elektron kitabxanalar, elektron kataloqlar informasiya resurslarının axtarış vasitəsi kimi üstünlükləri barədə tələbələrdə aydın təsəvvür yaratmaq məqsədilə konkret faktlara istinad etmək lazımdır. Elektron kataloqların yaradılması sahəsində görülən işlər, İnternet vasitəsilə beynəlxalq informasiya şəbəkəsində axtarışlar aparılması vəziyyətinin elmi, nəzəri və metodiki məsələləri izah edilməlidir.

XX əsrin sonu, XXI əsrin başlanğıcından başlayaraq İnternetin meydana gəlməsi, respublikamızda kitabxanaların yeni informasiya – kommunikasiya texnologiyalarından istifadəsini sürətləndirdi. Müasir dövrdə mövcud bilik və informasiyalar ənənəvi çap məhsulu ilə yanaşı, eyni zamanda elektron formada təqdim olunmaqdadır. Müasir kitab-

xanaların fəaliyyət proseslərini şərtləndirən amillərə elektron informasiya vasitələrindən istifadə etmək kimi vacib proseslər daxil olmuşdur. Bu prosesləri həyata keçirməkdə məqsəd, müasir informasiya-kommunikasiya texnologiyalarından istifadə etməklə, ənənəvi fəaliyyət proseslərinin keyfiyyətini yüksəltmək, elektron kataloq və İnternet resursları vasitəsilə biblioqrafik informasiya xidmətini həyata keçirmək, elektron məlumat bazaları yaratmaqdır.

Müasir biblioqrafik informasiya xidməti formaca yeni bir xidmət növü kimi səslənsə də, mahiyyətcə ənənəvi informasiya xidmətinin davamıdır. Müasir informasiya-kommunikasiya texnologiyalarının tətbiqi və ondan istifadə etməklə bəşəri biliklərə yiyələnmək və virtual kitabxanaların köməyi ilə informasiya almaq mümkündür. Ənənəvi çap məhsulunu elektron formada hazırlamaq, qorumaq və düzgün istiqamətləndirmək üçün hazırda insan fəaliyyətinin bütün sahələrində İnformasiya-kommunikasiya texnologiyalarından geniş şəkildə istifadə olunur. Elmin, mədəniyyətin və təhsilin müasir informasiya təminatı bu gün məhz İKT-dən effektiv şəkildə istifadə etməklə və elektron kitabxana yaratmaqla mümkündür.

İnformasiya axınının durmadan artdığı bir dövrdə bu tip kitabxanalar informasiya cəmiyyətinin əsas infrastrukturunu, elementlərindən birinə çevrilir.

Ümummilli lider Heydər Əliyev 1998-ci ildə “Kitabxana işi haqqında” Qanunu, 2003-cü ilin fevral ayında isə respublikamızda informasiya-kommunikasiya texnologiyalarının geniş tətbiq olunması və inkişaf etdirilməsi haqqında “Azərbaycanın inkişafı naminə İKT üzrə Milli Strategiya”nı (2003-2012-ci illər) təsdiq etmişdir. Məhz İKT-nin kitabxanalarda tətbiqi, qlobal İnternet şəbəkəsinə çıxış kitabxanalara öz fondlarını elektron formada dünyaya təqdim etməyə, daha çox potensial oxucu qüvvəsini real oxucu kütləsi ilə əvəz etməyə imkan vermişdir. Bu informasiya cəmiyyətinin kitabxanalara ən böyük töhfəsidir.

Ədəbiyyat

1.Əliyev Z.H., Məmmədov Ə.M. Biblioqrafik işin kompüterləşdirilməsinin nəzəri və praktiki əhəmiyyəti // Kitabxanaşünaslıq və biblioqrafiya.-1998.-№2.-S.63-69.

2. Xələfov A.A.,Qurbanov A.İ. Kitabxanaların komtüterləşdirilməsinin əsasları: Dərslik.-B.,BUN.-2007.-200s.

3.Xələfov A.A., Hüseynova A.S. Elektron kataloqun əhəmiyyəti və təşkili prinsipləri //Bakı Universitetinin Xəbərləri (humanitar elmlər seriyası).- 2004.-№4.-S.288-290.

13. Elektron kataloq- SBA-nın tərkibhissəsi kimi fərqli cəhətləri

Hər bir kitabxananın biblioqrafik məlumat bazasının SBA-da toplanması barədə tələbələrə məlumat verərkən, hər şeydən əvvəl SBA-nın kitabxananın biblioqrafik fəaliyyət proseslərində rolunu əsaslandırmaq lazımdır. Bütün tip kitabxanaların biblioqrafik fəaliyyətinin əsası kimi soraq-biblioqrafiya aparatının əhəmiyyəti, soraq-biblioqrafiya aparatının təşkilinin məqsədi, məzmun xüsusiyyətləri barədə ətraflı məlumat vermək lazımdır. Soraq-biblioqrafiya aparatının sənədli informasiya axtarış sistemi kimi xüsusiyyətləri, müasir informasiya texnologiyalarının tətbiqi nəticəsində soraq-biblioqrafiya aparatına müsbət təsiri, informasiya cəmiyyətinin əsas tələbi kimi, biblioqrafik

məlumat bazalarının yalnız ənənəvi formada deyil, elektron formada tələbatçılara çatdırılması yollarını faktiki mənbələrə əsaslanaraq şərh etmək lazımdır. Elektron kitabxana, elektron kataloq, elektron məlumat bazaları haqqında yeni nəzəri ədəbiyyata istinad edərək müasir informasiyalaşmış cəmiyyətdə tətbiqinin üstünlükləri haqqında məlumat vermək lazımdır.

Informasiya cəmiyyətinin yaradılmasında və təkmilləşdirilməsində informasiya ehtiyatlarını toplayan, gələcək nəslə ötürən, informasiya daşıyıcısı kimi fəaliyyət göstərən kitabxananın rolu əvəzənməzdir. Müasir informasiya cəmiyyətində kitabxanaların kommunikasiya sistemində əhəmiyyəti o qədər artmışdır ki, kitabxanasız cəmiyyətin informasiya təminatını ödəmək mümkün deyil. Hər bir kitabxananın biblioqrafik məlumat bazası onun SBA-da cəmləşir. SBA-nın təşkilində əsas məqsəd kitabxana fondunun məzmununu tam, həm də müxtəlif aspektdən analitik şəkildə açmaqdan ibarətdir. SBA-nın şərhini aşağıdakı kimi ümumiləşdirmək olar. SBA sənədli məlumat axtarış sistemi olub biblioqrafik, kitabxana və faktoqrafik məlumatın təbliği, axtarışı və verilməsinin optimallaşdırılması məqsədi daşıyır. Müasir informasiya texnologiyalarının xüsusilə, kompüter texnologiyasının biblioqrafik proses-

lərə tətbiqi kitabxananın SBA-na müsbət təsir göstərir. Kitabxana-bibliografiya proseslərini avtomatlaşdırılmasında yeni texnologiyaların tətbiq edilməsi kitabxanada ənənəvi kataloq və kartotekaların elektron formaya keçirilməsinə imkan verir və nəticədə bibliografların aparıcıları axtarış zamanı ənənəvi informasiya mənbələri və texnologiyalardan tədricən elektron mənbəyə keçirlər.

Ədəbiyyat

1.Əliyev Z.H., Məmmədov Ə.M. Bibliografik işin kompüterləşdirilməsinin nəzəri və praktiki əhəmiyyəti // Kitabxanaşünaslıq və bibliografiya.-1998.-№2.-S.63-69.

2. Xələfov A.A.,Qurbanov A.İ. Kitabxanaların kompüterləşdirilməsinin əsasları: Dərslik.-B.,BUN.-2007.-200s.

3.Xələfov A.A., Hüseynova A.S. Elektron kataloqun əhəmiyyəti və təşkili prinsipləri //Bakı Universitetinin Xəbərləri (humanitar elmlər seriyası).- 2004.-№4.-S.288-290.

4. Vəzirova R.Ə. Elektron bibliografik məlumat bazası SBA-nın əsas tərkib hissəsidir //Kitabxanaşünaslıq və bibliografiya: elmi-nəzəri və təcrübi jurnal.-B.:BUN.,2007.-№2.-S.76-86.

14. Elektron bibliografik məlumat bazası axtarış mənbəyi kimi

Mövzu izah olunarkən bibliografik proseslərin avtomatlaşdırılmasının istiqamətləri, eyni zamanda bibliografik axtarış proseslərinin avtomatlaşdırılması məsələlərinə tarixi genetik aspektdən yanaşmaq lazımdır. Kompüter texnikasının bibliografik fəaliyyət proseslərində tətbiqi, avtomatlaşdırılmış sənəd massivinin elektron kataloqda yerləşdirilməsi avtomatlaşdırma və kompüterləşdirmə probleminin nəzəri və təcrübi əhəmiyyəti haqqında nəzəri ədəbiyyata əsaslanaraq tələbələrdə aydın təsəvvür yaratmaq lazımdır. İnternet vasitəsilə bibliografik axtarışın iki rejimi haqqında, kompüterləşdirmiş bibliografik məlumat bazalarının, xüsusilə elektron kataloqun axtarış mənbəyi kimi səmərəliliyi barədə faktiki mənbələrə əsaslanaraq şərhini vermək lazımdır.

İntelektual, zehni fəaliyyətin mexanikləşdirilməsi və avtomatlaşdırılması XX əsrin ən xarakterik cəhətidir. Avtomatlaşdırma və onun bir növü olan kompüterləşdirmə cəmiyyətin bütün sahələrinə təsir göstərir. Bu təsir sənəd kommunikasiya sistemində də öz əksini tapır. Avtomatlaşdırma və kompüterləşdirmə probleminin nəzəri və təcrübi əhəmiyyəti aşağı-

ğıdakı məsələlərdə özünü daha çox biruzə verir. Biblioqrafik fəaliyyət proseslərinin yerinə yetirilməsində əmək məhsuldarlığını artırır, biblioqrafik fəaliyyətin keyfiyyətini yüksəldir, biblioqrafik məhsul və xidmətlərin yeni növləri yaradılır. Bu halda mexanikləşdirmə və avtomatlaşdırma biblioqrafik fəaliyyət sferasını zənginləşdirir. Müasir texnikanın düşünülmüş və səmərəli tətbiqi həm iqtisadi, həm sosial, həm də təşkilatçılıq baxımdan yüksək nəticələr əldə edilməsinə imkan verir ki, bu da müasir bibliografiyanın inkişafı üçün vacib şərtlərdən biridir.

Biblioqrafik proseslərin avtomatlaşdırılması prosesi vasitələrini iki qrupa bölmək olar:

1. Biblioqrafik informasiyanın hazırlanması;
2. Biblioqrafik axtarış.

Birincidə avtomatlaşdırılmış iş rejiminin hazırlanması nəzərdə tutulur. Bu kompüterdən, informasiyanın həyata keçirilməsi üçün disklərdən ibarət olur. Biblioqrafik informasiya kompüter yaddaşından disklərə köçürülüb saxlanıla bilər. Həmçinin o istənilən vaxt müxtəlif uzaq məsafələrə ötürülə

bilər. Bütün biblioqrafik sənədlər biblioqrafik məlumat resursunu yaradır.

İkinci - biblioqrafik axtarış avtomatlaşdırılmış rejimdə maşın yaddaşında mövcud olan biblioqrafik informasiya massivi və axtarışa müvafiq proqramın olması vacibdir. Bu axtarış iki variantda həyata keçirilir:

- Birinci variant – yiğcam. Bunun üçün biblioqrafik informasiya massivinin olması vacibdir (elektron kataloqları, biblioqrafik sənədlər, məqalələr).

- İkinci variant – şəbəkə axtarışı. Yəni avtomatlaşdırılmış iş yeri, kitabxana daxili, kitabxanalaraarası və yaxud sahələrarası şəbəkəyə və ya beynəlxalq İnternetə qoşula bilər.

İnternet - biblioqrafik axtarışı iki rejimdə aparmağa imkan verir:

Birinci - real vaxt ərzində birbaşa cavab;

İkinci isə cavabı gözləməklə bir müddətdən sonra.

Avtomatlaşdırılmış axtarışın nəticəsi formalaşdırılmış elementlərin düzgün tərtibindən çox asılıdır (biblioqrafik təsvir, təsnifat sistemi, predmet rubrikası, indeks və açar sözlər).

Kompüterləşdirilmiş biblioqrafik informasiya bazalarının (başqa sözlə elektron kataloqun)

səmərəliliyinə təsir edən amillərdən biri də biblioqrafik yazıların tərtibinə dair standart formatın olmasıdır. Həmin formata verilən tələblərin normativ sənəd səviyyəsində olması kitabxanalara və biblioqrafik fəaliyyətlə məşğul olan digər müəssisələrə öz biblioqrafik məhsullarını mübadilə etməyə və eləcə də digər kitabxana və informasiya orqanlarından aldıkları biblioqrafik informasiyadan istifadə etməyə imkan verir.

Biblioqrafik informasiya bazasının yüksək səmərəliliyinə səbəb olan əsas amil hər hansı bir sənədin cəmi bir dəfə biblioqrafik işlənərək bazayadaxil edilməsi və sonradan qeyri-məhdud dəfə həmin yazının ən müxtəlif məqsədlərlə istifadə edilməsinin mümkünlüyüdür. Bu həm əməyə, həm də maddi-texniki resurslara qənaət edir, işin səmərəliliyini artırır. Biblioqrafik informasiya bazasındakı biblioqrafik yazılara biblioqrafik təsvir, təsnifat indeksi, müxtəlif şifrələrlə yanaşı, sənədin məzmununu əks etdirən açar sözlər və predmet rubrikaları da daxil edilir.

Biblioqrafik informasiya bazasına informasiyanın bir dəfə daxil edilməsi vasitəsi ilə yaradılan informasiya massivi sonradan istənilən dəfə istifadə edilə bilər.

Ədəbiyyat

1.Əliyev Z.H., Məmmədov Ə.M. Biblioqrafik işin kompüterləşdirilməsinin nəzəri və praktiki əhəmiyyəti // Kitabxanaşünaslıq və biblioqrafiya.-1998.-№2.-S.63-69.

2. Xələfov A.A.,Qurbanov A.İ. Kitabxanaların komtüterləşdirilməsinin əsasları: Dərslik.-B.,BUN.-2007.-200s.

3.Xələfov A.A., Hüseynova A.S. Elektron kataloqun əhəmiyyəti və təşkili prinsipləri //Bakı Universitetinin Xəbərləri (humanitar elmlər seriyası).- 2004.-№4.-S.288-290.

4. Vəzirova R.Ə. Elektron biblioqrafik məlumat bazası SBA-nın əsas tərkib hissəsidir //Kitabxanaşünaslıq və biblioqrafiya: elmi-nəzəri və təcrübi jurnal.-B.:BUN.,2007.-№2.-S.76-86.

15. Respublika kitabxanalarında elektron kataloqların axtarış sistemi kimi üstünlükləri

İnformasiya-texnologiyalarının kitabxana-biblioqrafiya proseslərinə tətbiqi mövzusu izah edilərkən kitabxanaların biblioqrafik fəaliyyətində avtomatlaşdırılmış sistemlərin istifadəsi məsələsi ön plana keçməlidir. Kitabxanaların

biblioqrafik informasiya fəaliyyətində elektron kataloqların yaradılması şəraiti, Respublika kitabxanalarında İnternet şəbəkələr sistemi vasitəsilə informasiya mənbələrinin axtarılmasının üstünlükləri, dünya informasiya nailiyyətlərinin mənimsənilməsi və tələbatçılara çatdırılması barədə ətraflı məlumat vermək lazımdır.

Müasir dövrdə cəmiyyətin həyatına informasiya texnologiyalarının daxil olması, informasiya cəmiyyətinin yaradılması yolunda görülən bütün işlər respublikamızda kitabxana işinin elektron sistemə keçirilməsini sürətləndirdi. Bu sahədə görülən bütün tədbirlər, kitabxana işinin təşkili, idarə edilməsi, informasiya xidmətində formalaşmış iş üsullarına, kitabxana fondlarının komplektləşdirilməsinə, informasiya texnologiyalarının tətbiq edilməsinin genişləndirilməsi kitabxana işinin əsas istiqamətlərinə çevrilmişdir.

Respublikamızda fəaliyyət göstərən kitabxanaların fəaliyyət proseslərini şərtləndirən amillərə elektron informasiya vasitələrindən istifadə etməklə kimi vacib proseslər daxil olmuşdur. Bu prosesləri həyata keçirməkdə məqsəd, müasir informasiya–texnologiyalarından istifadə etməklə, ənənəvi fəaliyyət proseslərinin keyfiyyətini yüksəltmək, elektron kataloq və İnternet vasitəsilə biblioqrafik informasiya

xidmətini həyata keçirmək, elektron məlumat bazaları yaratmaqdır.

Respublikamızın elm və mədəniyyət məbədgahı hesab edilən M.F.Axundov adına Azərbaycan Milli Kitabxanasında informasiya-kommunikasiya texnologiyalarının tətbiqinə 909-cı illərin ortalarından başlanılmışdır. Kitabxanada 1998-ci ildə Soros Fondunun və Avrasiya Fondunun qrantları əsasında İnternet zalın açılması ilə ilk addımlar atılmışdır.

2000-ci ildə isə yenə həmin ictimai təşkilatların qrant vəsaiti hesabına Milli Kitabxanada ilk Tədris Mərkəzi təşkil olunmuşdur. Bu mərkəzdə ilk dəfə olaraq respublikamızın kitabxana işçiləri üçün kompyuter təlimi və İnternetdə axtarış aparmaq vərdişlərinin aşılması üzrə treninqlər təşkil olunmuşdur.

2002-ci ildə Avrasiya Fondu tərəfindən elan olunmuş qrant əsasında Milli Kitabxana “Maşınla oxunan elektron kataloq” adlı layihə təqdim edərək qalib gəlmişdir. Azərbaycan Milli Kitabxanasında 2003-cü ilin yanvarından elektron kataloqun tərtibinə start verilmiş və elektron kataloq beynəlxalq maşınla oxunan MARS – 21 formatında işlənilmişdi. İnformasiya cəmiyyəti quruculuğu dövrünün tələblərinə müvafiq olaraq 2006-cı ildən etibarən Milli Kitabxanada - “Elektron informasiya xidməti”,

“Kitabxana-biblioqrafiya proseslərinin avtomatlaşdırılması və informasiya texnologiyaları”, “Elektron resursların yaradılması”, “Analitik elektron məlumat bazasının yaradılması” və s. şöbələr fəaliyyətə başlamışdır.

AMEA-nın Mərkəzi Elmi Kitabxanasında elektron kartaloqun yaradılmasına və proseslərin kompyuterləşdirilməsinə 2002-ci ildə “Kitabxana proseslərinin avtomatlaşdırılması” şöbəsinin fəaliyyətə başlaması ilə addım atılmışdır. 2005-ci ildən MEK-nın rəhbərliyi ilə iş proseslərinin avtomatlaşdırılmasını Rusiya istehsalı olan “İRBİS-64” avtomatlaşdırılmış kitabxana-informasiya sistemi vasitəsilə reallaşdırır.

2003-cü ildən fəaliyyətə başlayan Azərbaycan Respublikası Prezidentinin İşlər İdarəsi Kitabxanasında İRBİS-64 AKİS-nin köməyi ilə elektron kataloqun yaradılmasına başlanılmış və oxuculara məsafədən xidmət texnologiyası tətbiq edilmişdir. Hal-hazırda Prezident Kitabxanasında İRBİS-64 AKİS-nin “Komplektləşdirici”, “Kataloqlaşdırıcı”, “oxucu”, “Kitab verilişi”, “İnzibatçı” AİY-ləri tətbiq edilir. Kitabxanaya daxil olan hər bir çap məhsulu elektron kataloqa daxil edilir. Kitabxanada sistemin veb modulu da tətbiq edilir ki, bu da kitabxananın elektron kataloquna uzaq məsafədən daxil olmaq üçün proqram xidmətidir. Kitabxananın elektron

kataloqunda axtarış aparmaq üçün axtarışın 3 növü vardır: standart, tam və genişləndirilmiş.

Standart axtarış növündə açar söz, müəllif və ya sərlovhə üzrə axtarış aparmaq olar. Tam axtarış zamanı açar söz, müəllif, sərlovhə, nəşr növü, nəşr ili, nəşriyyat üzrə axtarış aparmaq olar. Genişləndirilmiş axtarış növündə də açar söz, müəllif, sərlovhə, nəşr növü, nəşr ili, nəşriyyat, ISBN və s. üzrə axtarış aparmaq olar

Ədəbiyyat

1. Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyasının web-saytı: www.csl-az.com.
2. .Xələfov A.A., Hüseynova A.S. Elektron kataloqun əhəmiyyəti və təşkili prinsipləri //Bakı Universitetinin Xəbərləri (humanitar elmlər seriyası).- 2004.-№4.-S.288-290.
3. Vəzirova R.Ə. Elektron biblioqrafik məlumat bazası SBA-nın əsas tərkib hissəsidir //Kitabxanaşünaslıq və biblioqrafiya: elmi-nəzəri və təcrübi jurnal.-B.:BUN.,2007.-№2.-S.76-86.
4. M.F.Axundov adına Azərbaycan Milli Kitabxanasının web-saytı: www.csl-az.com.

5. Мотрененко И.Л. Традиционные и электронные каталоги: дифференцированный подход// Библиография.- 2001.- №2.-С.59-67.
6. Никитин П.И. Информационно-поисковые системы.-М., 2002.-76с.
7. Степанов И.К. Библиографический поиск в Интернете // Библиография.- 1998., № 1.

MÜNDƏRİCAT

Giriş.....	3
Tövsiyə olunan ədəbiyyat.....	7
1.Evrstika anlayışı, biblioqrafik evristika haqqında.....	10
2.Müasir dövrdə biblioqrafik evristikanın əhəmiyyəti.....	13
3. Biblioqrafik evristikanın nəzəri məsələləri.....	17
4. İnformasiya axtarışının məqsəd və növləri.....	21
5. İnformasiya axtarışının metodları.....	25
6. İnformasiya axtarışı prosesinə qoyulan ümumi tələblər.....	29
7. İnformasiya axtarışında kitabxana – biblioqrafiya biliyinin vacibliyi.....	32
8. Kitabxananın soraq-biblioqrafik nəşrlər fondu biblioqrafik informasiya axtarışında.....	35
9. Kitabxananın soraq-biblioqrafik nəşrlər fondu biblioqrafik informasiya axtarışında.....	41
10.Dövlət biblioqrafik göstəriciləri informasiya axtarış sistemində.....	46
11. Biblioqrafiyanın biblioqrafiyası informasiya axtarışı sistemində.....	50

12. İnformasiya – kommunikasiya texnologiyalarının biblioqrafik fəaliyyət proseslərinə tətbiqi.....	52
13. Elektron kataloq - SBA-nın tərkib hissəsi kimi fərqli cəhətləri.....	56
14. Elektron biblioqrafik məlumat bazası axtarış mənbəyi kimi.....	58
15. Respublika kitabxanalarında elektron kataloqların axtarış sistemi kimi üstünlükləri.....	63

Tərtib edən: p.f.d Sima İsmayılova

Elmi redaktor: dos N.İ. İsmayılov

İxtisas redaktoru: N.İ.Nəbiyeva

Rəyçilər: p.f.d .X.T. Ağayeva

b.m Ə.M.Məmmədov

Bibliografik evristika

Metodik vəsait

AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASI TƏHSİL NAZİRLİYİ

BAKİ DÖVLƏT UNİVERSİTETİ

KİTABXANAÇILIQ-İFORMASIYA FAKÜLTƏSİ

BİBLİOQRAFIYAŞÜNASLIQ KAFEDRASI

050215-Kitabxanaçılıq və informasiya

ixtisası üzrə bakalavriat təhsil səviyyəsi üçün

“Bibliografik evristika” fənninə dair

METODİK VƏSAİT

Bakı 2015

